

ПРОБЛЕМИ СЛОВ'ЯНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА В СУЧАСНОМУ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ

SLAVIC LINGUISTICS ISSUES IN MODERN POPULAR SCIENCE DISCOURSE

Приймачок О.І.,

orcid.org/0000-0002-9725-1249

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та лінгводидактики

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Статтю присвячено визначенню ролі і місця питань слов'янського мовознавства (типологічного й історичного) в науково-популярному дискурсі. Матеріалом для аналізу стала мовознавча серія Ольги Дубчак, яка складається з чотирьох книг: «Чути українською. У світі звуків і букв», «Бачити українською. Слово в мовній картині світу», «Перемагати українською. Про мову ненависті і любові» і «Бути українською. Речення і його знаки». Аналіз наукового контенту популярної серії про українську мову свідчить, що залучення надбань окремої галузі філології – слов'янознавства не тільки виправдане, а й цілком логічне й органічне, адже йдеться про одну зі слов'янських мов зі своєю давньою історією і викликами сьогодення. Славистичний компонент видань має різний характер – це сучасна слов'янська компаративістика та порівняльно-історичне слов'янське мовознавство – і використовуються вони з різною метою. Факти живих і мертвих слов'янських мов чудово показують давні й актуальні міжмовні контакти, фіксують спільне й відмінне в споріднених мовах, а головне – стають найзручнішим тлом для таксономії самотутніх рис української мови. Набагато складнішими є питання слов'янського етноглогенезу, походження української мови, дослідження історії становлення її окремих рис (звуків, слів, форм, концептів, символів), формування мовної картини світу, граматичної і графічної систем, розвінчання нав'язаних міфів і стереотипів, але все це разом гарантує високий науковий рівень популяризаторського дискурсу, мета якого – довести давність української мови, вказати на причини й підкреслити оригінальні мовні риси, визначити її місце серед європейських мов. У статті визначено шляхи збалансування наукової, суспільно актуальної та експресивно насиченої інформації, як-от: редукція наукового контенту, унаочнення через доступні й цікаві приклади, авторське тлумачення основних понять і термінів.

Ключові слова: науково-популярний дискурс, українська мова, слов'янські мови, славістика, сучасна слов'янська компаративістика, порівняльно-історичне слов'янське мовознавство.

The article presents a study of issues in Slavic linguistics (typological and historical) within the framework of popular science discourse. The case study material is Olga Dubchak's linguistic series, which consists of four books: "To hear in Ukrainian: in the World of Sounds and Letters," "To see in Ukrainian: A Word in the Linguistic Picture of the World," "To win in Ukrainian: On the Language of Hate and Love", "To be in Ukrainian: Sentence and Its Signs". An analysis of the scientific content of the popular series about the Ukrainian language shows that drawing on the findings of a separate branch of philology of Slavic studies is not only justified but is completely logical and organic, since we are talking about one of the Slavic languages with its ancient history and present-day challenges. The Slavic component in the above publications is two-sided in nature, comprising modern Slavic comparative studies and comparative historical Slavic linguistics, which are used for various purposes. The facts of living and dead Slavic languages vividly reflect ancient and current inter-lingual contacts, fix what is common and different in related languages, and most importantly, become the most convenient background for the taxonomy of the distinctive features of the Ukrainian language. Much more complex are the issues of Slavic ethnoglotogenesis, the origin of the Ukrainian language, the study of the history of the formation of its individual features (sounds, words, forms, concepts, symbols), the formation of the linguistic picture of the world, grammatical and graphic systems, and the debunking of imposed myths and stereotypes. All this together guarantees a high scientific level of popularization discourse, the goal of which is to prove the antiquity of the Ukrainian language, point out the reasons and emphasize the original linguistic features, and determine its place among European languages. The article identifies ways to balance scientific, socially relevant, and expressively rich information, such as reducing scientific content, illustrating through accessible and interesting examples, and authorial interpretation of basic concepts and terms.

Key words: popular science discourse, Ukrainian language, Slavic languages, Slavic studies, modern Slavic comparative studies, comparative and historical Slavic linguistics.

Постановка проблеми. Популяризація української мови в останні кілька років набула насправду стратегічного виміру як для України, так і для світової спільноти, бо мова завжди була і є способом досягнення надважливої геополітичної мети – збереження нації і держави. Якісний науково-популярний дискурс про державну мову саме на часі у будь-якому форматі – від розмов-

них клубів чи курсів, освітніх заходів, медійних програм, ютуб-каналів до спеціальних видань різноманітної мовознавчої тематики. З-поміж цих проєктів особливо цікаві ті, що показують місце української мови в системних зв'язках з іншими мовами світу (насамперед спорідненими), пояснюють (а не просто констатують) історію формування її оригінальних рис. Зрозуміло, що це

неможливо без залучення даних славістики – і в плані зіставлення сучасних слов'янських мов, і в порівняльно-історичній парадигмі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про неабиякі здобутки і загальну проблематику української лінгвославістики свідчать хоча б описи й оглядові праці, присвячені або майже двохсотлітній історії цієї наукової галузі (Т. Лукінова), або слов'янознавчим студіям різних періодів і осередків (І. Галенко, Л. Даниленко, Н. Лобур, О. Паламарчук та ін.). Так, наприклад, у статті Л. Даниленко, спеціально приуроченій до XVII Міжнародного з'їзду славістів, проаналізовано традиційні й новітні напрямки роботи учених ХХІ ст. відповідно до жанру – наукові, лексико-графічні й лінгводидактичні праці – і висловлено слушну думку: «Вся сфера міжслов'янської взаємодії сьогодні становить центральну проблему славістики» [1, с. 5]. Не менш детальну інформацію про напрацювання різних славістичних шкіл, результати науково-практичних конференцій, наукову періодику подано і в статті [2]. Водночас варто пам'ятати, що ця проблематика «часто із суто наукової перетворюється на політичну й стає предметом різних спекуляцій» [3, с. 4], відтак надзвичайна важливість і актуальність доказового славістичного акценту в науково-популярному викладі не підлягає жодним сумнівам.

Постановка завдання. Мета статті – схарактеризувати обсяг, тематику, цілі славістичного компонента й способи його адаптації для широкого загалу в мовознавчому науково-популярному тексті. Матеріалом дослідження слугувала серія (чотири книги) Ольги Дубчак про українську мову [4, 5, 6, 7].

Виклад основного матеріалу. Використання славістичного компонента в науково-популярній серії про українську мову провадиться у двох напрямках і має різну мету. Факти живих сучасних слов'янських мов чудово показують давні й актуальні міжмовні контакти, фіксують спільне й відмінне в споріднених мовах, а головне – стають найзручнішим тлом для пошуку самотутніх рис української мови. Це, умовно кажучи, предмет сучасної слов'янської компаративістики, емпірично доступний і не складний для розуміння нефаховою цільовою аудиторією. Набагато складнішими (у тому числі й для самих науковців) є питання походження української мови, дослідження історії становлення її окремих рис (звуків, слів, форм, концептів, символів), формування мовної картини світу, граматичної й графічної систем тощо, а це просто неможливо без застосування порівняльно-історичного підходу і методу, який, попри свою

новизну для пересічного читача, гарантує високий науковий рівень популяризаторської літератури. Це предмет порівняльно-історичної славістики, мета якого – довести давність української мови, вказати на причини виникнення оригінальних мовних рис, визначити її місце серед європейських мов.

Так, характеризуючи українську лексику в аспекті її походження, авторка перелічує кілька основних мов-донорів, з-поміж яких були й слов'янські: старослов'янська, польська, чеська та ін. [4, с. 77], що є прекрасним прикладом постійних мовних контактів. О. Дубчак часто залучає слова окремих сучасних слов'янських мов, аби наочно продемонструвати їхню подібність насамперед на лексико-семантичному й фонетичному рівнях. Наприклад, назва української річки Стугна не випадково схожа на болгарське слово *стубел* – «джерело з водопійною водою» або на хорватське *stuba* – «дуплиста колода, з якої тече вода» [6, с. 76]. Набагато повніше авторка ілюструє слов'янське коріння, скажімо, лексеми *кропива*, порівнюючи її з чеською *kopřiva*, словацькою *koprva*, словенською *kropiva*, болгарською *коприва* тощо [6, с. 95]. Тож навіть далекому від філології читачеві неважко помітити живі лексичні міжслов'янські зв'язки.

Не менш переконливо наведено дані сучасних слов'янських мов і для ілюстрування окремих фонетико-графічних рис української мови. Наприклад: сонорні приголосні «в деяких мовах так само, як і голосні, утворюють склад... У словацькій, чеській, сербській, хорватській, словенській і македонській мовах вони є складотворчими» [7, с. 84]; «Чітка, тверда вимова звука [р] є характерною ознакою слов'янських мов, а в українській наприкінці слова м'яким він узагалі не буває» [7, с. 85]; «[Ф] справді не надто вживаний у нашій мові, бо не був притаманним слов'янським мовам від початку їх існування... Чужий звук слов'яни часто замінювали на звичніші для себе *п* і *х*, ось чому грецькі імена у нас перетворювалися на Пилипа чи Юхима» [7, с. 93]; «Твердий знак лишився у болгарській мові, де перейшов у повноцінний голосний, і в російській, де позначає твердість приголосного (в українській цю роль виконує апостроф)» [7, с. 141]. Коментар щодо відсутності в українській абетці потрібних, на перший погляд, літер (наприклад, для позначення африкат [дж], [дз] або на позначення парних до твердих м'яких приголосних фонем) подано в зіставленні з македонським алфавітом, у якому такі літери є.

Саме співвідносні факти сучасних споріднених слов'янських мов дозволяють авторці серії про рідну мову найпереконливіше демонструвати

її специфічні риси, або ж «фішечки» (О. Дубчак). Наприклад: «Основною причиною нашого дбайливого і чуйного ставлення до *ї* є те, що такої літери немає в жодній іншій слов'янській мові» [7, с. 39]; «Літера *є*, як і *ї*, – ще один привід попишатися, бо вона є лише в нашій абетці серед усіх кириличних» [7, с. 51]; «Чергування *о*, *е* з *і* властиве тільки українській мові. Ви не зустрінете його в жодній іншій слов'янській» [7, с. 56]; «Протетичний *в*, тобто той, що виникає перед голосним на початку слова, – це чергова фішечка української, що вирізняє її з-поміж інших слов'янських мов» [7, с. 81]; «...зменшувально-пестливі форми *воріженьки*, *війнонька*, *зрадонька* – це суто українське надбання» [6, с. 100]. Пояснюючи особливості української літературної орфоепії, пов'язані з вимовою нескладотворчого звука [й], авторка нагадує: «Ви можете подумати, що десь уже бачили літеру *й* – і це справді так. Вона є в білоруській мові» [7, с. 47]. А щоби продемонструвати специфіку вживання графом *и*, *і* та *ы* для позначення голосних, О. Дубчак, застосовуючи прийом «словесного жонглювання» [7, с. 53], порівнює всі слов'янські кириличні алфавіти й іронічно підбадьорює читача: «У вас закипів мозок? Прекрасно! Тоді продовжуймо» [7, с. 53].

З огляду на складну мовну ситуацію в сучасній Україні (унікальний феномен російськомовного українця, нерозуміння основних положень мовної політики, небажання послуговуватися державною мовою або просто необґрунтовані перестороги при переході на українську) природно, що левову частку зіставлень складають різнорівневі паралелі між українською та російською мовами. «Попри поширений нашими неадекватними північними сусідами міф про те, що російська й українська мови дуже подібні, вони надзвичайно різні на всіх рівнях: фонетичному, морфологічному, лексичному й навіть синтаксичному» [6, с. 54], – саме ця теза О. Дубчак стала квінтесенцією її мовознавчої серії. І якщо на сторінках першої частини «Чути українською» авторка застерігає від змішування українських орфоепічних норм з російськими («Є мови, наприклад, російська, де [б] у кінці слова оглушується й звучить як [п]. Запам'ятайте: в українській мові це абсолютно, категорично НЕ допускається» [7, с. 99], у другій частині наголошує на особливостях саме української мовної картини світу, то в третій частині «Перемагати українською», написаній на початку повномасштабної російсько-української війни, авторські акценти, як і вся наративна концепція, кардинально змінюються: з'являється нагальна потреба розібратися в причинах, спрогнозувати наслідки і дати

читачеві-нефахівцю доступний лінгвістичний коментар.

Насамперед, керуючись ґрунтовними дослідженнями провідних українських славістів і сучасних істориків мови, науковиця в притаманній їй іронічно-сатиричній манері критикує відомі імперські наративи про «братські контакти», «адін народ», «старшого брата», «штучно придуману українську мову», «російськомовну щелепу» тощо і тим самим підводить до висновку, що нині російська мова в Україні не може сприйматися інакше, як чужа мова, мова ворога. Ось як, наприклад, авторка глузує з відомої широкому загалу ще зі шкільної лави історичної метафори про спільну колиску: «Московити, ті самі, що мали взяти Київ за три дні, думали, що мови в нас однакові. Вочевидь, давався взнаки отой їхній міф про братню колиску (де українська і білоруська кевкали беззмістовно, аж поки старша сестра російська не розказала, що і почом), тому їм здавалося, що їх тут і так поймуть» [6, с. 54]. До речі, міф про Київську Русь як колиску трьох народів усебічно досліджено і спростовано у відомій монографії Г. Півторака: «Фальшивість і неспроможність цього «вчення» очевидні» [8, с. 56]; «фактичний матеріал доводить, що «російський брат» за віком наймолодший. Та й у спільній колиці він ніколи не був» [8, с. 68].

Оригінальність (як іронічно глузує авторка з усіх недолугих спроб заперечити існування української – «нашої неіснуючої, вигаданої австрійським штабом і викоханої у братній колиці» [6, с. 59]) мови порівняно з російською продемонстровано на матеріалі мовних лакун і слів-шиболетів. І хоча таких лексем на сторінках науково-популярної серії є чимало, найрозлогіші мовознавчі коментарі стосуються слова-пароля *паляниця* – цієї «лютої кари» [6, с. 59] для носіїв російської мови: «Паляниця – це не лише шиболет. Це ще й мовна лакуна. Ні, це я не висмикуюсь (хіба трохи), це правда для росіян ну дуже вже багат шаровий шах і мат» [6, с. 59]. Порівнюючи національно-культурні концепти української та російської мов, авторка доводить, що збережені в нашій мовній свідомості слова значущі тільки для нашої спільноти, вони абсолютно незрозумілі чужинцям: «Паляниця – лише одне з таких слів, проте в ній зійшлося бінго: і фонетичні особливості, і лексичне значення» [6, с. 61]. Для зіставлення з аналогічними одиницями російської мови О. Дубчак використовує відомий усім українцям гротескний перифраз: «Невдовзі всі російськомовні лакуни будуть цікаві лише їм самим, коли вони сидітимуть у залитому з усіх боків бетоном

Мордорі зі своєю удаллю, лаптями й кислими щами» [6, с. 62].

Питання історичної слов'янської компаративістики, безсумнівно, належать до числа найбільш проблемних і важких не тільки для їх дослідження, але й для пояснення нефахівцям, адже тут недостатньо знати робочий інструментарій і основні терміни порівняльно-історичного мовознавства. Популяризатор науки має все це спростити (редукція наукового контенту), унаочнити (підібрати доступні й цікаві приклади), розтлумачити потрібні терміни (через синоніми чи спільнокореневі слова, аналогію, паралелі, практичний досвід читача тощо [9]), аби збалансувати наукову й суспільно важливу тематику та зацікавити читача. Ольга Дубчак блискуче впоралася з цим завданням, бо прекрасно усвідомила, що популяризація української мови в суспільстві абсолютно неможлива без історико-лінгвістичного підґрунтя, без бодай елементарного уявлення про ту основу, у надрах якої сформувалася не тільки українська, а й усі сучасні слов'янські мови.

Увесь історико-типологічний масив мовознавчої серії можна згрупувати навколо таких тем, як слов'янський етно- і плотогенез, реконструкція архетипів індоєвропейської та праслов'янської мов, етимологічний аналіз, походження й розвиток слов'янської писемності, класифікація слов'янських мов.

Так, міркуючи про слов'янську ідентифікацію росіян та їхню сучасну самоназву, авторка пише: «Ви ж знаєте, які вони ласі до чужої історії, тож буряк їм у дишло, а не руських» [6, с. 34], тому вона називає їх «етнічно неприкаяним населенням», а ще використовує традиційні українські етноніми *москаль* і *кацан*. У вже згадуваній праці Г. Півторак авторитетно підсумовує: «етноніми *русь*, *руський*, *русин* – давні й органічні для українців найменування» [8, с. 71], а О. Дубчак, висміюючи жалюгідні «спроби росіян примазатися до Русі», висновкує: «Вони не руські, вони – росіяни. Це їхній вирок» [6, с. 32]. Використовуючи прийоми словесної гри та гіперболи, вона створює глузливі okazionalizmi «суперслов'янські русичі» [6, с. 91] або «суперруські слов'яничі» [6, с. 92], тим самим ніби заперечуючи слов'янське походження цих «біологічних організмів», «нечисті», «росіянських воїнів».

Найпильнішу увагу дослідниці привертають питання слов'янського плотогенезу, а саме походженню української мови загалом і окремих її одиниць (слів, морфем, звуків) зокрема. Тут О. Дубчак використовує чималий арсенал термінів, понять, гіпотез і навіть умовних позначень, прийнятих

у порівняльно-історичному мовознавстві: індоєвропейська мовна спільність, мовна сім'я, праслов'янська (спільнослов'янська) мова, споріднені мови, старослов'янська мова, порівняльно-історичний метод, реконструкція, історична видозміна, закон відкритого складу, палаталізація, складотворчі плавні приголосні, повноголосся і неповноголосся, історичні чергування тощо. Але вживає авторка ці терміни обережно, поступово, демонструючи логічні й причинно-наслідкові зв'язки між ними. Наприклад: «Є такі мови, де складотворчими можуть бути приголосні, як-от *r*, *l* у чеській: *vlk*, *vrba*, *zrno*. У нашій мові теж таке було на етапі, коли вона ще формувалася в надрах праслов'янської» [7, с. 46]; «Слово *верба* сягає давнєзної давнини. Оскільки воно було ще в праслов'янській мові (**vrba*), відповідно, воно є в сучасних слов'янських: польській (*wierzba*), чеській (*vrba*), словацькій (*vrba*), болгарській (*вѣрба*), македонській (*врба*) та ін... Праслов'янською воно не обмежується й сягає індоєвропейської мовної спільності, де реконструйований корінь **uer-b* означав 'крутити, гнути, вертати' [6, с. 91–92]. Ось так, професійно застосовувши методики ретроспективного й проспективного порівняльно-історичного аналізу, авторка демонструє етапи формування української мови (як і всіх інших слов'янських). А далі, ніби між іншим, скептично підмічає: «А чи здивується читач, що у суперслов'янських русичів росіян *верба* – це взагалі не *верба*, а «ива»?» [6, с. 92].

Чимало відомих навіть неспеціалістові фактів О. Дубчак пояснює з позицій слов'янської історичної компаративістики. Наприклад: «Якось мій друг-словак намагався купити в Києві *вонявки* й *черствий* хліб, і це було досить пікантне видовище» [4, с. 61]. Ідеться, звісно, про міжмовну омонімію, яка «буває між слов'янськими мовами. І це логічно, адже походження слова мають спільне – з праслов'янської мови, а от з розвитком національних мов значень вони набули різних» [4, с. 61]. Навіть описуючи склад власне української лексики, авторка не обмежується парадигматикою, а доречно залучає надбання історичної компаративістики і зазначає, що наші споконвічні слова – це передовсім ті, які успадковані з індоєвропейської мовної спільності («тому в мовах індоєвропейської мовної сім'ї ці слова звучать подібно») та спільнослов'янської єдності («звучання яких подібне в усіх слов'янських мовах» [4, с. 70]). Шлях від відомого, звичного, ужиткового до наукових коментарів, від конкретного до абстрактного – це найпродуктивніший метод пізнання істини, застосований у мовознавчій серії О. Дубчак, аби читача не відштовхнути, а заціка-

вити, залучити, аби все було «по-нашому, по-мовознавчому, порівняльно-історично» [6, с. 75].

Сучасна українська фонетика й орфоепія так само стали матеріалом не тільки синхронного опису та зіставлень, а й предметом численних історико-лінгвістичних коментарів. Гортаючи сторінки, скажімо, про українські голосні, читач дізнається, що раніше, «дуже раніше, ще в праслов'янській мові вони мали по два варіанти: довгі й короткі» [7, с. 42]. Справжнім «відкриттям» для нефахівця стане й такий факт: «Історично в нашій мові сонорні приголосні теж були складотворчими, але недовго. Певно, через прагнення посісти призове місце на уявному конкурсі мов з милозвучності, українська швидко розвинула в таких випадках голосні: *срдце* – *серце*, *тр҃г* – *торг*, *врх* – *верх*» [7, с. 84]. І нехай пояснення появи голосного далеке від потрактування в підручниках, але певне спрощення наукової інформації є нормою науково-популярної літератури. Так само описано явище повноголосся: «сонорним *р* і *л* було, вочевидь, затісно, тому з часом вони перейшли в *-оро-*, *-оло-*, *-ере-*, *-еле-*» [7, с. 88]. При з'ясуванні причин активних в усіх слов'янських мовах чергувань задньоязикових приголосних з шиплячими й свистячими авторка розповідає про явище палаталізації, образно називаючи цей процес «драмою»: «В історії слов'янських мов, так само як і самих слов'ян, трапилося кілька етапів переходу» [7, с. 163]. Деякі факти, до прикладу, явище метатеми, прокоментовано виключно з наукових позицій: «Переставляння складів у слові *кروطива* – явище історичне, пов'язане з приголосним **r*, повноголоссям, законом відкритого складу й іще кількома мовознавчими термінами» [6, с. 96]. Правильне співвідношення й почергове застосування власне наукового контенту й практичного досвіду в його коментуванні – запорука успіху науково-популярного дискурсу.

Граматичні явища сучасної української теж пояснені з позицій історичної славістики. Говорячи, наприклад, про категорію числа, авторка згадує про втрачену двоїну, формування якої «сягає ще праіндоевропейської мовної спільності, вона була активно вживаною в праслов'янській мові, але зараз збереглася лише в словенській і трохи в хорватській» [4, с. 145]. Інформація про специфічну форму для звертання – кличний відмінок – так само має історико-лінгвістичний коментар: «Це дуже давня форма, притаманна ще індоевропейській мовній спільності» [5, с. 75]. Темпоральні форми сучасної української мови зіставлені із зафіксованими в старослов'янській

мові п'ятьма формами майбутнього і чотирма минулого часу дієслова.

І все-таки найпоказовіші, на нашу думку, екскурси і зразки застосування порівняльно-історичного методу в славистиці стосуються етимологічного аналізу ключових лексем. Спочатку авторка розповідає, як саме коренева морфема дає змогу дослідити походження слова: «На основі коренів укладають етимологічні словники, де детально розглядають історичні зміни слів і порівнюють їх зі словами споріднених мов» [4, с. 120], а потім на матеріалі численних прикладів демонструє неймовірно цікаві випадки семантичних перетворень і радить «гортати етимологічний словник під прохолодою просеко і вражатися...» [4, с. 121]. Як науковиця, О. Дубчак часом критикує окремі етимологічні версії: «якось не надто впевнено», «дивно», «нібито», «грубими цвяхами підбито під наперед визначену ідею», «хибно» тощо. А як справжня патріотка (коли досліджує походження етноніма *кацап* і з'ясовує його первісну семантику 'різник, кат, деспот') додає експресії: «Дивина, але чомусь «Етимологічний словник» називає цю версію недостатньо обґрунтованою. Навіть не знаю, які ще обґрунтування після Бучі, Ірпеня, Макарова, Маріуполя ... потрібні» [6, с. 39]. Водночас авторка подеколи згадує й народно-етимологічні версії, давно відомі й поширені, але застерігає: «Народна етимологія не потребує надмірних зусиль і не заморочується порівняльно-історичним аналізом» [6, с. 74]. Слід зазначити, що адаптовані для нефахівця етимологічні розвідки, які часом нагадують несподівані повороти сюжетних ліній детективного жанру, значно пожвавлюють когнітивні процеси й активізують увагу читача.

Оскільки перша книга серії має підзаголовок «У світі звуку[ў] і букв», то цілком очікуваними у ній є питання походження слов'янської писемності, коротка історія літер української абетки, порівняння слов'янських алфавітів, уживання спеціальної термінології (*графіка*, *пиктограма*, *фінікійський* і *грецький алфавіти*, *латиниця*, *кирилиця*, *глаголиця* та багато інших). Експресивність науково-популярного стилю дозволяє називати слов'янських просвітителів Кирила і Мефодія «працедавцями всіх українських філологів», глаголицю – «гарненькою», «літерки з рюшиками», кирилицю – «практичненькою», а наріжну проблему кирило-мефодіївської традиції сформулювати так: «Історики мови ламають списи на питанні, що ж було раніше – глаголиця чи кирилиця, але ми такого не робитимемо» [7, с. 23]. Допитливого читача заінтриговано, а це чергове

свідчення неабиякого хисту популяризатора науки.

Ще одним славістичним компонентом популярних книг про українську мову є проблемна тема генеалогічної класифікації слов'янських мов, яка, попри досить давню традицію, не має чітких і однозначних відповідей. Щоправда, у мовознавчій серії О. Дубчак це ніяк не прокоментовано, проте вже в першій книзі згадано східнослов'янські (українська, білоруська і російська), західно- і південнослов'янські мови [7, с. 88]. Попри недосконалість, умовність і тенденційність, саме такий тричленний поділ розтиражований всіма довідниками й підручниками зі слов'янської філології. Очевидно, якась єдина науково обґрунтована генеалогічна класифікація слов'янських мов навряд чи можлива, бо важко врахувати все й відразу: «Поділ слов'янських мов на підгрупи визнано умовним, оскільки ізгласи фонетичних, лексичних і граматичних явищ не збігаються з цим поділом» [10, с. 82]. Не варто забувати й про ще один аспект цієї проблеми – співвідношення генеалогії (діахронія) й типології (синхронія), глибокої, писемно не зафіксованої історії слов'янських мов (що базується на гіпотезі праслов'янської мови й реконструйованих архетипах) і контрастивних досліджень сучасних мов і діалектів на різних рівнях (що мають безліч задокументованих фактологічних даних, з-поміж яких, наприклад, існування носових голосних тільки в польській мові, граматичний аналітизм у болгарській і македонській тощо). Слід нарешті визнати, що зручна й поширена в науковому обігу тричленна класифікація, на яку спирається авторка мовознавчої серії, по-перше, далеко не єдина в слов'янознавстві, по-друге, вона є ареальною, а не генеалогічною, а по-третє, варто

частіше звертатися до праць українських славістів (наприклад, М. Максимовича, К. Михальчука, С. Смал-Стоцького, Є. Тимченка, О. Царука та ін.), які пропонують свої цікаві варіанти групування слов'янських мов, надають серйозні контраргументи щодо інших типологій, а головне – доказово обґрунтовують і знаходять законне місце для української мови як однієї з багатьох окремих національних мов слов'ян.

Висновки. Детальний аналіз наукового контенту популярної серії про українську мову свідчить, що залучення надбань слов'янознавства не тільки виправдане, а й цілком логічне й органічне, адже йдеться про одну зі слов'янських мов зі своєю давньою історією і викликами сьогодення. Славістичний компонент видань має різний характер – це сучасна слов'янська компаративістика та порівняльно-історичне слов'янське мовознавство – і використовуються вони з різною метою. Факти живих і мертвих слов'янських мов чудово показують давні й актуальні міжмовні контакти, фіксують спільне й відмінне в споріднених мовах, а головне – стають найзручнішим тлом для таксономії специфічних ознак української мови. Набагато складнішими є питання слов'янського етноглотогенезу, походження української мови, дослідження історії становлення її окремих рис (звуків, букв, слів, форм, концептів, символів), формування мовної картини світу, граматичної і графічної системи, спростування нав'язаних міфів і стереотипів, але все це разом гарантує високий науковий рівень популяризаторського дискурсу, мета якого – довести давність і самобутність української мови, вказати на причини існування оригінальних мовних рис, визначити її місце серед європейських мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Даниленко Л. Київська лінгвістична славістика першої чверті ХХІ ст.: загальний огляд. *Мовознавство*. 2024. № 3. С. 3–20.
2. Лобур Н. В., Паламарчук О. Л. Основні напрями мовознавчої славістики в сучасній Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2023. № 62. Т. 1. С. 89–93.
3. Півторак Г. П. Українсько-польські етномовні взаємини давнього періоду. *Мовознавство*. 2020. № 1. С. 3–19.
4. Дубчак О. Бачити українською. Слово в мовній картині світу. Київ: Віхола, 2021. 336 с.
5. Дубчак О. Бути українською. Речення і його знаки. Київ: Віхола, 2025. 256 с.
6. Дубчак О. Перемагати українською. Про мову ненависті й любові. Київ: Віхола, 2022. 144 с.
7. Дубчак О. Чути українською. У світі звуків[у] і букв. Київ: Віхола, 2021. 192 с.
8. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ: Аріста, 2004. 179 с.
9. Приймачок О. І. Способи тлумачення термінів мовознавства в науково-популярному дискурсі. *Актуальні напрями й течії філологічних досліджень*: Матеріали ІІ науково-практичної конференції (Полтава, 1–2 листопада 2024). Одеса: «Молодий вчений», 2024. С. 5–9.
10. Лихачова А. В. З історії славістики: генеалогічна класифікація слов'янських мов. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2023. № 59. Т. 2. С. 78–83.